

УДК 347.122:351.71

Юрій Дзера,аспірант кафедри цивільного права юридичного факультету
Київського національного університету імені Тараса Шевченка

ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОВОГО РЕЖИМУ МАЙНА, ПЕРЕДАНОГО ДЕРЖАВОЮ ДО СТАТУТНОГО ФОНДУ (КАПІТАЛУ) АКЦІОНЕРНОГО ТОВАРИСТВА У РЕЗУЛЬТАТІ КОРПОРАТИЗАЦІЇ ДЕРЖАВНОГО УНІТАРНОГО ПІДПРИЄМСТВА*

У статті проаналізовано і розкрито питання щодо правового режиму майна, переданого державою до статутного фонду (капіталу) акціонерного товариства у результаті корпоратизації державного унітарного підприємства, а також визначено загальний порядок реєстрації права власності на таке майно акціонерним товариством.
Ключові слова: державна власність, акціонерне товариство, державне унітарне підприємство, приватизація та корпоратизація.

Особливість перетворення державного унітарного підприємства в акціонерне товариство полягає в тому, що таке перетворення не тільки пов'язане зі зміною організаційно-правової форми юридичної особи, а й супроводжується вирішенням цілого ряду питань щодо правового режиму майна переданого до статутного фонду (капіталу) такого акціонерного товариства.

У своєму листі «Роз'яснення порядку реєстрації прав власності на об'єкти нерухомого майна залежно від форм власності» від 11.01.2007 р. № 19-32/2 Міністерство юстиції України констатувало відсутність чітких положень у законодавстві України, які б визначали правовий режим державних акціонерних товариств, сто відсотків акцій яких перебувають у державній власності (державних акціонерних товариств). Зокрема в зазначеному листі Міністерство юстиції України вказало, що аналіз чинного законодавства (Цивільного кодексу України від 16.01.2003 р. № 435-IV (далі — ЦК України) та Господарського кодексу України від 16.01.2003 р. № 436-IV (далі — ГК України), Закону України «Про господарські товариства» від 19.09.1991 р. № 1576-XII і Закону України «Про приватизацію державного майна» від 04.03.1992 р. № 2163-XII) дає підстави вва-

жати, що акціонерні товариства, засновником і єдиним акціонером яких є держава в особі органів виконавчої влади, мають спеціальний (особливий) правовий режим майна у порівнянні з іншими господарськими товариствами, які створюються у загальному порядку. А саме, державне майно, передане до статутного фонду державних акціонерних товариств, залишається у державній власності і відчуження його можливе тільки органами приватизації через визначені законом приватизаційні процедури. У зв'язку з цим власником майна, переданого до статутного фонду державного акціонерного товариства, є держава в особі Кабінету Міністрів України (чи іншого органу виконавчої влади, який виступив засновником такого товариства), майно якої передано до статутного фонду державного акціонерного товариства.

На думку Д. І. Погрібного, внесення вкладу до статутного фонду товариства припиняє в держави право власності на нього. Таке майно переходить у власність створеної корпорації [1]. З точки зору І. В. Єлісєєва, внесення вкладу до статутного капіталу корпорації свідчить про здійснення договору купівлі-продажу акцій (корпоративних прав) [2]. Інші вчені, спираючись на певну судову практику,

* Рекомендовано до друку кафедрою цивільного права юридичного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

притримуються позиції про те, що будь-яке майно, передане господарському товариству, включається в його статутний фонд як внесок, є часткою учасника в ньому і стає власністю товариства [3].

Вказані позиції вчених є чіткими і зрозумілими. Однак, з нашої точки зору, такі позиції не враховують ряд особливостей, пов'язаних зі зміною режиму державної форми власності. У зв'язку з цим спробуємо розглянути особливості правового режиму майна, переданого державою до статутного фонду (капіталу) акціонерного товариства у результаті корпоратизації та приватизації державного унітарного підприємства.

На відміну від акціонерних товариств, які засновуються на базі приватної власності, створення акціонерних товариств на базі майна державних підприємств регулюється не лише нормами ЦК України та ГК України, законів України «Про господарські товариства» та «Про акціонерні товариства» від 17.09.2008 р. № 514-VI, а й спеціальним законодавством про приватизацію державного майна.

Утворення акціонерних товариств на базі майна корпоратизованих державних унітарних підприємств та особливий склад осіб, які беруть участь у їх заснуванні, серед яких державні органи, що здійснюють управління державним майном, зумовлює своєрідний порядок набуття такими акціонерними товариствами права власності на майно, що передається державою до їх статутного фонду (капіталу).

Існування питань, пов'язаних зі зміною режиму державного майна, передусім пов'язане з тим, що у законодавстві про приватизацію державного майна корпоратизація державних унітарних підприємств розглядається як передумова для їх подальшої приватизації, шляхом продажу у приватну власність належних державі акцій таких акціонерних товариств.

Згідно зі ст. 1 Указу Президента України «Про корпоратизацію підприємств» від 15.06.1993 р. № 210/93 корпоратизацією є перетворення підприємств та закритих акціонерних товариств, більш як 75 відсотків статутного фонду яких перебуває у державній власності, а також виробничих і науково-виробничих об'єднань у відкриті акціонерні товариства. Порядок створення акціонерного товариства в процесі корпоратизації регулюється гл. 8 ГК України, а також Положенням про порядок корпоратизації підприємств, затвердженим постановою Кабінету Міністрів України від 05.07.1993 р. № 508.

За загальним правилом, встановленим ст. 12 Закону України «Про господарські товариства», товариство є власником, у тому числі майна, переданого йому учасниками у власність як вклад до статутного (складеного) капіталу. Тому, у разі якщо засновником акціонерного товариства виступають фізичні та /або юридичні особи приватного права, з нашої точки зору, не повинно виникати питань щодо права на майно, яке передане такими засновниками (учасниками) до статутного фонду (капіталу) товариства.

Натомість, з урахуванням особливостей набуття права власності на державне майно, на практиці досить часто виникають питання щодо правового режиму майна акціонерного товариства у разі, коли засновником (учасником) такого акціонерного товариства виступає держава. Дана обставина пов'язана з тим, що законодавство про приватизацію не містить у собі такої підстави зміни державної форми власності на майно на приватну, як передавання такого майна як внеску до статутного фонду (капіталу) створеного акціонерного товариства.

Аналіз положень нормативно-правових актів, які стосуються приватизації державного майна, дає підстави зробити висновок, що зміна державної форми власності може відбуватися виключно шляхом приватизації. У свою чергу, корпоратизація державних унітарних підприємств через їх перетворення у господарські товариства є лише передумовою для подальшої приватизації майна, переданого державою до їх статутного фонду (капіталу).

З огляду на вказане, вбачається можливим зробити висновок про те, що майно суб'єктів господарювання, заснованих на державній власності, може змінювати державну форму власності лише у разі його приватизації.

У свою чергу, проведення корпоратизації державного унітарного підприємства у акціонерне товариство не є приватизацією такого державного унітарного підприємства, а тому внесення майна до статутного фонду (капіталу) такого корпоратизованого товариства (акціонерного товариства) не може розглядатися як підстава для зміни форми власності на державне майно. У зв'язку з цим державне майно, що передане державою до статутного фонду (капіталу) державного унітарного підприємства, корпоратизованого у акціонерне товариство, сто відсотків акцій статутного фонду (капіталу) якого залишається у власності держави, до моменту завершен-

ня процедури приватизації є державною власністю.

Відповідно до ст. 5 Закону України «Про приватизацію державного майна» до об'єктів державної власності, що підлягають приватизації, належать, у тому числі акції (частки, паї), що належать державі у майні господарських товариств та інших об'єднань.

Таким чином, при проведенні процедури приватизації державного акціонерного товариства об'єктом приватизації можуть виступати у тому числі акції (частки, паї), що належать державі у майні акціонерного товариства.

Відповідно до ст. 345 ЦК України фізична або юридична особа може набути право власності на державне майно у разі його приватизації. Разом з тим, ч. 3 ст. 145 ГК України встановлено, що правовий режим майна суб'єкта господарювання, заснованого на державній власності, може бути змінено тільки шляхом приватизації майна державного підприємства.

Майже аналогічне положення міститься в ст.1 Закону України «Про приватизацію державного майна», за яким приватизація державного майна — це відчуження майна, що перебуває у державній власності, і майна, що належить Автономній Республіці Крим, на користь фізичних та юридичних осіб, які можуть бути покупцями відповідно до цього Закону, з метою підвищення соціально-економічної ефективності виробництва та залучення коштів на структурну перебудову економіки України.

Водночас ч. 1 ст. 15 Закону України «Про приватизацію державного майна» до вичерпного переліку способів приватизації державного майна відносить: а) продаж об'єктів приватизації на аукціоні, за конкурсом; б) продаж акцій (часток, паїв), що належать державі у господарських товариствах, на аукціоні, за конкурсом, на фондових біржах та іншими способами, що передбачають загальнодоступність та конкуренцію покупців; в) продаж на конкурсній основі єдиного майнового комплексу державного підприємства, що приватизується, або контрольного пакета акцій відкритого акціонерного товариства при поданні покупцем документів, передбачених ч. 1 ст. 12 цього Закону; г) викуп майна державного підприємства згідно з альтернативним планом приватизації.

З урахуванням указанного вбачається можливим зробити висновок про те, що Закон України «Про приватизацію державного майна» не відносить до способів приватизації державного майна передачу

такого майна державою до статутного фонду (капіталу) акціонерного товариства, створеного шляхом корпоратизації державного унітарного підприємства.

Досить цікавим є також питання щодо встановлення правового режиму майна акціонерного товариства, яке внесене до його статутного фонду (капіталу) державою, в особі уповноваженого органу, в процесі корпоратизації державного унітарного підприємства, до моменту закінчення процедури приватизації. Так, згідно з ч. 5 ст. 18 Закону України «Про приватизацію державного майна» при перетворенні державного унітарного підприємства в акціонерне товариство таке акціонерне товариство є правонаступником підприємства, що приватизується. З огляду на це можна зробити висновок про те, що до моменту завершення процедури приватизації, до створюваного акціонерного товариства в силу правонаступництва, переходять права та обов'язки, які мало державне унітарне підприємство, у тому числі й обсяг майнових прав на державне майно. Таким чином, державне майно, яке закріплювалося за корпоратизованим державним комерційним підприємством на праві господарського відання, до завершення процедури приватизації, буде перебувати у створюваного акціонерного товариства на праві господарського відання. Даний висновок цілком узгоджується з положеннями ст. 136 ГК України, згідно з якою право господарського відання є речовим правом суб'єкта підприємництва. У свою чергу, до суб'єктів підприємництва цілком очевидно належать господарські товариства (акціонерні товариства).

Водночас ситуація з державним майном, що закріплюється за казенним підприємством, виглядає дещо інакше. Так, згідно з ч. 2 ст. 5 Закону України «Про приватизацію державного майна» приватизації не підлягають об'єкти, що мають загальнодержавне значення, а також казенні підприємства. Водночас це зовсім не означає, що казенне підприємство не може бути корпоратизоване у акціонерне товариство. Однак на практиці, зазвичай, казенне підприємство спочатку перетворюють у державне комерційне підприємство, а вже потім останнє перетворюють у акціонерне товариство. Пропозицію про таке перетворення надає профільне міністерство, а Кабінет Міністрів України, у свою чергу, погоджує таке перетворення (див., зокрема, постанову Кабінету Міністрів України «Про перетворення казен-

них підприємств у державні комерційні підприємства» від 26.07.2006 р. № 1033).

Однак, на нашу думку, у разі проведення такої корпоратизації державне майно, що було закріплене за казенним підприємством, має закріплюватися державою за акціонерним товариством на іншому речовому титулі. Так, відповідно до ч. 3 ст. 76 ГК України майно казенного підприємства закріплюється за казенним підприємством на праві оперативного управління. У свою чергу, згідно зі ст. 137 ГК України правом оперативного управління є речове право суб'єкта господарювання, який володіє, користується і розпоряджається майном, закріпленим за ним власником (уповноваженим ним органом) для здійснення некомерційної господарської діяльності. Таким чином, є цілком очевидним факт того, що речове право на державне майно, що може перебувати як у акціонерному товаристві, так і у казенному підприємстві, є різним. У зв'язку з цим, на нашу думку, у разі перетворення казенного підприємства у акціонерне товариство до закінчення процедури приватизації державне майно, яке було закріплене за казенним підприємством на праві оперативного управління, може бути передане до статутного фонду (капіталу) акціонерного товариства не на праві оперативного управління, а на праві господарського відання. Дана обставина пов'язана з тим, що акціонерне товариство, будучи господарським товариством, є суб'єктом підприємництва, майно у якого може перебувати на праві власності або господарського відання.

Інше питання, яке також виникає на практиці, пов'язане з кваліфікацією того, що все ж таки розуміється під поняттям «приватизація», розглядаючи зміну форми власності державного майна при проведенні корпоратизації державного унітарного підприємства.

Відповідно до чинного законодавства України зміна державної форми власності може відбуватися шляхом застосування передбачених законом способів приватизації, які можуть полягати: а) у продажу об'єктів приватизації; б) продажу акцій (часток, пайів), що належать державі у господарських товариствах; продажу на конкурсній основі єдиного майнового комплексу державного підприємства, що приватизується, або контрольного пакета акцій відкритого акціонерного товариства (ч. 1 ст. 15 Закону України «Про приватизацію державного майна»). У зв'язку з цим можна зробити висновок про те, що «продаж акцій» розглядається як спосіб приватизації держав-

ного майна, переданого до статутного фонду (капіталу) акціонерного товариства.

З огляду на вказане, на нашу думку, очевидним є те, що акціонерне товариство, яке створюється на базі майна державного підприємства шляхом його корпоратизації, може набути право власності на майно, передане державою до його статутного фонду, за умови реалізації процедури приватизації шляхом продажу у приватну власність належних державі акцій такого акціонерного товариства.

З урахуванням того, що право власності та інші речові права на нерухомі речі, обмеження цих прав, їх виникнення, перехід і припинення підлягають державній реєстрації (ст. 182 ЦК України), акціонерне товариство, створене на базі корпоратизованого державного підприємства, набуває право власності на нерухоме майно не автоматично, а здійснивши визначені чинним законодавством України дії щодо оформлення права власності на таке нерухоме майно.

Так, відповідно до Положення про впорядкування передачі об'єктів нерухомого майна, приватизованих у складі цілісного майнового комплексу або переданих до статутного фонду господарського товариства, затвердженого наказом Фонду державного майна України від 25.11.2003 р. № 2097, при створенні відкритого акціонерного товариства у процесі приватизації (корпоратизації) державного підприємства передача об'єктів нерухомого майна проводиться на підставі наказів засновників відкритих акціонерних товариств, створених у процесі приватизації (корпоратизації) за актом приймання-передавання нерухомого майна до статутного фонду відкритого акціонерного товариства.

Згідно з ч. 1 ст. 19 Закону України «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обмежень» від 01.07.2004 р. № 1952-IV підставою для державної реєстрації прав, що посвідчують виникнення, перехід, припинення речових прав на нерухоме майно, обмежень цих прав виступають, зокрема, акти органів державної влади або органів місцевого самоврядування, їх посадових осіб, прийнятих у межах повноважень, визначених законом.

Правовстановлюючим документом, на підставі якого здійснюється реєстрація права власності на нерухоме майно, передане державою до статутного фонду (капіталу) акціонерного товариства у результаті корпоратизації державного унітарного підприємства, є рішення засновника про створен-

ня державної (національної) акціонерної компанії, державної (національної) холдингової компанії, відкритого акціонерного товариства, створеного в процесі приватизації (корпоратизації), та акт приймання-передавання нерухомого майна або перелік зазначеного майна, наданий засновником чи державним органом приватизації (п. 12 Додатка № 1 до п. 2.1 Тимчасового положення про порядок державної реєстрації прав власності на нерухоме майно, затвердженого наказом Міністерства юстиції України від 07.02.2002 р. № 7/5 (далі — Положення про державну реєстрацію права власності на нерухоме майно).

Відповідно до п. 6 Положення про державну реєстрацію права власності на нерухоме майно оформлення права власності на об'єкти нерухомого майна провадиться з видачею свідоцтва про право власності органами місцевого самоврядування юридичним особам у разі внесення до статутного фонду об'єктів нерухомого майна їх засновниками. При цьому підготовку документів для видачі свідоцтв про право

власності можуть за дорученням органів місцевого самоврядування та інших органів відповідно до законодавства проводити бюро технічної інвентаризації.

Беручи до уваги все вищевикладене, можна зробити висновок про те, що правовий режим майна акціонерного товариства, заснованого на державній власності, може бути змінений тільки шляхом приватизації. При проведенні процедури приватизації акціонерного товариства, заснованого на державній власності, об'єктом приватизації будуть виступати акції такого акціонерного товариства, що належать державі. У свою чергу, проведення корпоратизації державного унітарного підприємства у акціонерне товариство не є приватизацією такого державного унітарного підприємства, а тому внесення майна до статутного фонду (капіталу) такого корпоратизованого товариства (акціонерного товариства) не може розглядатися як підстава для зміни форми власності на державне майно.

ПРИМІТКИ

1. Погрібний Д. І. Корпоративні права держави: поняття, підстави виникнення, механізм реалізації / Д. І. Погрібний. — Х. : ФІНН, 2009. — С. 50.

2. Гражданское право : учеб. / под. ред. А. П. Сергеева, Ю. К. Толстого. — 2-е изд., перераб. и доп. — М. : Проспект, 2000. — Ч. 1. — С. 145.

3. Постанова Верховного Суду України (Судова палата у господарських справах Верховного Суду) від 12.08.2003 р. // Постанови Верховного Суду України та Вищого господарського суду України з господарських справ. — 2004. — № 7; Постанова Верховного Суду України (Судова палата у господарських справах Верховного Суду) від 07.11.2006 р. // Господарське судочинство. Судова практика у господарських справах. — 2007. — №№ 3, 4.

Дзера Юрий. Особенности правового режима имущества, переданного государством в уставный фонд (капитал) акционерного общества в результате корпоративизации государственного унитарного предприятия.

В статье проанализирован и раскрыт вопрос о правовом режиме имущества, переданного в уставный фонд (капитал) акционерного общества в результате корпоративизации государственного унитарного предприятия, а также определен общий порядок регистрации права собственности на такое имущество акционерным обществом.

Ключевые слова: государственная собственность, акционерное общество, государственное унитарное предприятие, приватизация и корпоративизация.

Dzera Yuriy. Peculiarities of the legal status of property transferred by the state to initial capital (statutory fund) of joint-stock company in the result of corporatization of a state unitary enterprise.

The article analyses and elucidates the matter concerning the legal regime of the property, transferred by the state to the authorized fund (capital) of a joint-stock company as a result of corporatization of a state unitary enterprise, and establishes the general procedure for registration of title to such property by the joint-stock company.

Key words: state property, joint-stock company, state unitary enterprise, privatization and corporatization.